

Prof. dr ASIM STRANJAK

OSNOVNE POSTAVKE SAMOUPRAVNOG SISTEMA EMISIJE NOVCA*

I

U uslovima savremene robne proizvodnje, što u monetarnom smislu znači u uslovima postojanja kreditnog novca, ovladavanje njegovom emisijom se javlja kao pitanje ovladavanja emisijom bankovnog novca. S obzirom na ovo, pitanje ko i kako vrši ovu emisiju nije tehničko nego prevashodno ekonomsko pitanje, jer je i savremeni novac prevashodno ekonomski fenomen.

Zavisno od toga koje snage u datom društvu drže kontrolu nad emisijom ovog novca, u dosadašnjem razvoju bankovnog novca se jasno ističu tri različita modela emisije, koji se međusobno razlikuju kako po svom teoretskom fundusu tako i po njihovim različitim institucionalnim osobinama. Polazeći od njihovih osnovnih obilježja, ovi bi se modeli, uslovno, mogli nazvati: bankokratski, državotvorni i samoupravni. Od ova tri modela, prva dva su već odavno verifikovana u praksi zemalja sa raznim društveno-ekonomskim sistemima, dok se treći nalazi u fazi izgradnje, kao sastavni dio savremene borbe za izgradnju socijalističkog samoupravnog društveno-ekonomskog sistema.

II

S teoretske tačke gledišta, samoupravni model emisije novca se javlja kao rezultat marksističke kritike državotvornog, u osnovi

---

* O ovome pitanju autor je detaljnije raspravljao u više svojih radova među kojima je potrebno posebno istaknuti dva: „Ovladavanje udruženog rada emisijom novca“, časopis „Pregled“, Sarajevo, br. 6/1976. i „Monetizacija depozitnim novcem“, časopis „Jugoslovensko bankarstvo“, Beograd, br. 11/1979. godine.

etatističkog, i bankokratskog, u osnovi tržišno-liberalnog koncepta stvaranja i emisije novca, koja se opet bazira na kritici etatističkog i građanskog koncepta korišćenja i raspolaganja akumulacijom u društvu. Polazna premisa ove kritike jeste da svaki model emisije novca, bez obzira na sličnosti pojedinih njegovih organizacionih oblika i rješenja, mora da odgovara datom sistemu vlasništva nad sredstvima za proizvodnju i sistemu vladajućih produkcionih odnosa pa se zbog toga oni ne mogu kod izgradnje monetarnih odnosno bankarskih sistema u pojedinim zemljama sa različitim društveno-ekonomskim rješenjima jednostavno kopirati. Najkraće rečeno, etatističkom sistemu vlasništva odgovara — državotvorni model emisije novca; privatnokapitalističkom — bankokratski, a samoupravno-socijalističkom sistemu produkcionih odnosa, izgrađenom na sistemu društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, — samoupravni model emisije novca.

III

Bazu samoupravnog modela emisije novca čine slijedeće osnovne vrednote na kojima počiva samoupravni model socijalističke privrede. To su: društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, samoupravljanje radnih ljudi na svim tačkama procesa društvene reprodukcije, njihov rad kao izvor i mjera svih vrijednosti u društvu, njihova solidarnost u procesu društvene proizvodnje i njihovo međusobno dogovaranje i sporazumijevanje u planiranju i ostvarivanju ciljeva i tokova društvene reprodukcije.

Radeći na društvenim sredstvima za proizvodnju, koja su dužna reprodukovati i uvećavati kao uslov i osnovicu svoje egzistencije i poboljšanja životnog standarda, radni ljudi se organizuju u svoje osnovne organizacije udruženog rada i tako neposredno udružuju svoj rad u cilju proizvodnje dobara kao upotrebnih vrijednosti, koja se, na bazi društvene podjele rada, u razmjeni javljaju kao robe, tj. kao jedinstvo upotrebne vrijednosti i vrijednosti. Veličinu te vrijednosti određuje količina društveno-potrebnog rada utrošenog za njihovu proizvodnju tako da se rad radnika, s jedne strane, javlja kao izvor i mjera vrijednosti, a sa druge, kao izvor i mjera ukupnog društvenog bogatstva, kao opredmećene vrijednosti utrošenog ljudskog rada.

Zbog pojavnog oblika proizvoda ljudskog rada kao robe, neposredno udruženi rad radnika u njihovim osnovnim organizacijama može se, u društvenim razmjerama, jedino posrednim putem izraziti kao udruženi društveni rad. Do toga dolazi odmah čim opredmećeni ljudski rad, kao roba, prelazi granice osnovne ćelije neposredno udruženog rada, tj. u svim kontaktima jedne osnovne organizacije sa drugim osnovnim organizacijama udruženog rada, kao ekonomskim subjektima socijalističke robne proizvodnje. Ovo, nuž-

no, posredno iskazivanje individualnog i neposredno udruženog rada robnih proizvođača kao društvenog rada, odnosno društveno priznanje individualnog rada vrši se u prometnoj sferi društvene reprodukcije, gdje se vrijednost proizvoda kao robe pretvara u njenu prometnu vrijednost, čiji se specifični oblik iskazuje u obliku njene cijene. Taj specifični oblik iskazivanja veličine vrijednosti robe vrši se putem njene osamostaljene prometne vrijednosti, odnosno u obliku novca, kao opšteg ekvivalenta. Kao osamostaljena prometna vrijednost, novac se javlja kao predstavnik same vrijednosti, odnosno kao njena mjera, te tako može da obavlja i ostale funkcije vezane za odvijanje procesa reprodukcije, tj. može da igra funkciju prometnog i platežnog sredstva, funkciju zalihe vrijednosti i funkciju svjetskog novca.

Ova društvena nužnost, da se i u uslovima samoupravne socijalističke robne proizvodnje vrijednost rada udruženih proizvođača iskazuje na novčani način, zahtijeva da i u tome društvu, kao i u svakom drugom društvu robne proizvodnje, postoji određena osamostaljena veličina vrijednosti u obliku novca koja je angažovana u funkciji prometnog i platežnog sredstva, odnosno u funkciji zalihe vrijednosti i sredstava razmjene sa drugim nacionalnim ekonomijama. Ta društvena nužnost daje i privredi neposredno udruženo rada obilježje novčane privrede, u kojoj djeluju formalno isti instituti i dolaze do izražaja formalno isti fenomeni kao i u svakoj drugoj novčanoj privredi.

Međutim, osnovna obilježja ekonomije udruženog rada, koja proizilaze iz osnovnih vrednota samoupravnog socijalističkog sistema, kvalitetno mijenjaju klasične karakteristike novčane privrede. Prije svega, činjenica da ekonomski subjekti u sistemu privrede tako udruženog rada djeluju na sredstvima za proizvodnju koja su društveno vlasništvo onemogućava da stalna i imanentna tendencija osamostaljene vrijednosti u obliku novca dobije obilježja i funkcije kapitala. Društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju tako se javlja kao prva i najozbiljnija brana koja onemogućava da novčani karakter robne proizvodnje i fenomeni iznikli na njenoj osnovi dođu do svog punijeg i samostalnijeg izraza, tj. da dovedu do opšte kontrole novca, kao osamostaljene vrijednosti i ukupnog društvenog bogatstva. S druge strane, činjenica da je ljudski rad jedino vrelo i mjera svih vrijednosti daje sekundarni značaj sredstvima rada u procesu stvaranja vrijednosti bez obzira na njihov pojavni oblik. Proces stvaranja vrijednosti, kao društveni proces djelovanja ljudskog rada na okolinu putem pridodatih mu sredstava u fizičkoj ili novčanoj formi, daje i ovim sredstvima prevashodno društveni karakter, tako da se ona ne mogu pretvoriti u samostalan izvor vrijednosti, tj. izvor moći izvan sistema udruženog ljudskog rada.

Stavljajući težište stvaranja vrijednosti na rad, kao svrsishodno trošenje ljudskih sposobnosti udruženih radnika, samoupravni socijalistički sistem zbog svog robnog karaktera mora da razmjenu

radova udruženih radnika tretira kao razmjenu vrijednosti, odnosno razmjenu ekvivalenata, čime se onemogućava ispoljavanje daljnje karakteristike samostalne funkcije novca kao novčanog kapitala, tj. da se stavi u poziciju iznad rada i da onda po tome osnovu izvlači jedan dio novostvorene vrijednosti, koja je faktički rezultat aktivne uloge ljudskog rada. Međutim, insistiranje na razmjeni roba kao na razmjeni ekvivalenata s aspekta novčanog fenomena pretpostavlja da se ekonomski subjekti u takvom društvu ne koriste tuđim radom, odnosno da udovoljavaju svojim obavezama. Budući da se razmjena radova organiziranih radnika obavlja na novčani način, to implicira aktivniju ulogu novčanog fenomena kao prometnog i platežnog sredstva, putem kojeg se izražavaju i razrješavaju međusobna prava i obaveze udruženih radnika, proizašle iz njihovih odnosa kao robnih proizvođača. Prema tome, i u osnovi novčanog fenomena ekonomije udruženog rada, koja funkcioniše na bazi društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju i samoupravljanja radnih ljudi udruženih u cilju proizvodnje dobara kao roba, mora da djeluje načelo obaveze vraćanja i uzvrćanja, odnosno princip snošenja rizika u prometu vrijednosti, kao ona garancija da između organizacija udruženog rada, kao ekonomskih subjekata socijalističke robne proizvodnje, neće doći do neekvivalentne razmjene radova.

Međutim, isticanja samo ovog principa i njegovo konsekventno i radikalno provođenje u duhu i po logici klasične, tj. kapitalističke, robne proizvodnje značilo bi gubljenje iz vida drugih vrednota samoupravne socijalističke ekonomije, kao što su solidarnost obaveza, uzajamnost interesa i sporazumijevanje o ciljevima radnih ljudi u procesu društvene proizvodnje. Solidarnost obaveza radnih ljudi, organizovanih u osnovne i druge forme organizacije udruženog rada, leži u osnovi uzajamnosti njihovih interesa koje ostvaruju organizovanjem o tome kako, koliko i gdje da udruže svoj rad i svoja sredstva u cilju postizanja određenih proizvodnih efekata. To daje novi kvalitet cjelokupnom postupku proizvodnje i prometa vrijednosti njihovih individualnih i udruženih radova, i na široj osnovi, ali, na novi način, osigurava izvršenje zakonitosti i nužnosti robne proizvodnje.

IV

U formalnom, pojavnom obliku institucije samoupravnog modela emisije novca su najslbližnje onim koje se javljaju u bankokratskom modelu emisije. Naime, to su: ekonomski subjekti kao robni proizvođači, osnovani u cilju proizvodnje i prometa roba i njihove banke, s jedne, i centralna banka, kao državna banka, s druge strane. Međutim, čim se ove institucije pogledaju sa njihovog sadržajnog aspekta, odmah se uočavaju značajne razlike koje utiču na razlike samoupravnog modela emisije novca u odnosu na bankokratski, a pogotovo na etastički model emisije.

Ekonomski subjekti samoupravne socijalističke privrede su razni oblici radnih organizacija u kojima se, u cilju stvaranja dobra, prije svega kao upotrebni vrijednosti, udružuje rad radnih ljudi kao individualnih radnika sa društvenim sredstvima za proizvodnju, kao izrazom socijalističkog sistema vlasništva. Baza forma takve organizacije jeste osnovna organizacija udruženog rada, koja se u procesu društvene proizvodnje javlja kao robni proizvođač, tj. proizvođač vrijednosti. S obzirom na društveni karakter vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, osnovna organizacija udruženog rada nije privatni, odnosno kapitalistički, niti je državni, odnosno neki anonimni, proizvođač vrijednosti. Ona je samo forma kroz koju udruženi rad, zbog još nerazvijenih proizvodnih snaga i na bazi postojeće društvene podjele rada, mora svoje upotrebne vrijednosti stvarati u obliku robe i na bazi vrijednosti. Raspodjela i upotreba tako stvorenih vrijednosti vrši se posredno, tj. njihovom međusobnom razmjenom, a ne direktno, kao razmjena radova koji se u njoj predstavljaju.

Posredno vršenje razmjene vrijednosti i njeno izražavanje u formi prometne vrijednosti uloženi radova pretpostavlja postojanje određenog medijuma kojim se obavljaju razne transakcije skopčane za proces razmjene, kao što su mjerenje, prometanje, plaćanje i prenošenje vrijednosti. Taj medijum je novac pomoću koga se sve transakcije robne proizvodnje između ekonomskih subjekata u uslovima posredno udruženog rada, kakav je socijalistički privredni sistem na sadašnjem nivou razvoja proizvodnih snaga, javljaju kao novčane transakcije. Udruženi rad, u svojim osnovnim organizacijama, ove transakcije obavlja na način koji mu najbolje odgovara. Teoretski uzevši, on sve te transakcije može da obavlja u svoje ime i za svoj račun, čime, naravno, izaziva dodatne troškove prometa za koliko se smanjuje njegov raspoloživi dohodak. Međutim, izvršenje takvih transakcija, u dogovoru sa drugim osnovnim organizacijama udruženog rada, on može povjeriti nekoj zajedničkoj službi koja će se stručno, u svoje ime, a za račun tih ekonomskih subjekata, baviti takvim poslom. Naravno, u takvom slučaju individualni troškovi prometa svake osnovne organizacije udruženog rada će biti relativno manji, nego da te poslove obavlja ona sama. Drugim riječima, udruženi rad u svojim osnovnim organizacijama nalazi interes da za takve novčane poslove osnuje svoje specijalizirane organizacije koje će, putem bankarskih metoda, kao njegov servis, obavljati raznovrsne poslove novčane prirode. Takva specijalizirana organizacija, formirana od strane osnovnih organizacija udruženog rada, a u cilju obavljanja novčanih funkcija za njihov račun, javlja se kao njihova banka.

V

Međutim, kreditni potencijal savremenih banaka čine sredstva koja se formiraju raznim tokovima uslovljenim kako međusobnim

odnosima komitenata i njihovih banaka tako i međusobnim odnosima samih članica svakog višečlanog bankarskog sistema. Taj se potencijal klasično sastoji od slijedećih pet grupa sredstava, koja se istovremeno javljaju i kao tokovi priliva bankarskih sredstava uopšte. To su: sredstva preduzeća (depoziti privrede), sredstva države (državni depoziti), sredstva građana (depoziti stanovništva), sredstva prikupljena u inostranstvu (depoziti inostranstva) i, konačno, sredstva pribavljena kreditom kod centralne banke (depoziti emisionog centra ili primarni depoziti).

Depoziti privrede se formiraju depozitnom funkcijom banaka, tj. njihovom poslovnom aktivnošću, popraćenom raznim metodama prikupljanja slobodnih novčanih sredstava ekonomskih subjekata. Što se tiče depozita stanovništva, oni se formiraju slično kao depoziti privrede, s tom razlikom što se u odnosu na depozite privrede, u mnoštvu individualnih štediša, ovdje do maksimuma ispoljava njihova anonimnost i gubi bilo kakva personalnost.

Depoziti države u pojedinim bankarskim sistemima igraju onu ulogu sredstava kreditnog potencijala banaka koja je srazmjerna ulozi države u privrednom životu zemlje, pa, prema tome, i u njenom sistemu emisije novca. I stepen anonimnosti takvih fondova je upravo proporcionalan njihovom značaju. Pokušaj eliminisanja uticaja države na rad naših banaka u prošlom periodu bio je praćen baš pokušajima eliminisanja kako ovih depozita tako i stimulacija za njihovo prikupljanje.

Sredstva prikupljena u inostranstvu, koja figuriraju kao depoziti iz inostranstva, utoliko su više sredstva banaka a manje države ukoliko je dati sistem emisije novca više bankokratski, i obratno, ona su više sredstva države ukoliko je taj sistem više etastički. I u jednom i u drugom slučaju, ona su ipak anoniman bankovni kapital, jer ih svojom funkcijom na inostranom tržištu pribavlja sama banka, odnosno država, pa se onda ili bankovnim metodama zaduženja korisnika ili državnom distribucijom raspoređuju na pojedine korisnike.

Konačno, u situaciji kada su u datom sistemu emisije novca banke jedina spona privrede sa emisionim centrom, oličenim u centralnoj banci, dopunsku količinu novca, koju ova daje ili u funkciji konvertora bankovnog novca u definitivni novac ili u funkciji kreditora banaka, sistemom multiplikacije depozita banke koriste kao bazu za svoju emisiju bankovnog novca, sa kojim onda vrše kreditne operacije kojima sve više uza sebe vežu ekonomske subjekte.

Ovakav položaj banaka u klasičnim bankarskim sistemima, sa stanovišta načina i karaktera formiranja njihovog kreditnog potencijala kao njihove ukupne sposobnosti da daju kredite i tako vežu ekonomske subjekte za sebe, a preko njihovog položaja kao subjekta u sistemu emisije novca, ne omogućava nužnu transformaciju monetarnog sistema, a time ni transformaciju položaja udruženog rada u tome sistemu. To znači da se takav položaj banaka mora

mijenjati, što, prije svega, podrazumijeva mijenjanje kako načina formiranja tako i prirode ovog potencijala. Put za ovo jeste razvijanje raznih oblika udruživanja rada i sredstava u okviru i preko banke i potiskivanje depozitno-kreditnog odnosa.

VI

Sa stanovišta ovladavanja udruženog rada emisijom novca najvažnija je likvidacija onog toka novca koji se iz emisionog centra zemlje slijeva u kreditni potencijal banaka i na čijoj osnovi ove vrše anonimnu emisiju svoga depozitnog novca. Ta anonimnost potiče otuda što su vremenom banke postale manje-više samostalna sila u društvu i tako se infiltrirale na svim tačkama društvene reprodukcije na kojima se javlja potreba da emisioni centar zemlje, oličen u njenoj centralnoj banci, ekonomskim subjektima pruži dovoljnu količinu alternativnih prometnih sredstava, koja traže vrijednosti proizvedene u procesu sve razvijenije robne proizvodnje. Takav emisioni mehanizam u cjelini omogućuje daljnje udaljšavanje procesa emisije novca od procesa stvaranja vrijednosti u društvu. Kao takav, on se bazira na egzistiranju i širenju raznovrsnih oblika državne teorije novca i na njenoj osnovi izrasloj praksi i moći banaka u kreiranju i poništavanju novca. Sve šire prihvatanje državotvornog karaktera novca kako u etatičkom tako i u bankokratskom sistemu njegove emisije, kao i stvaranje iluzije da je novac produkt ili banaka ili države, a ne produkt procesa realizacije društvenog proizvoda, potiče iz izdvojenog posmatranja obrasca kružnog kretanja novčanog kapitala, $N-R \dots P \dots R'-N'$, i to kao isključivog i trenutnog oblika kretanja kapitala uopšte, a ne samo kao jednog od oblika kretanja kapitala, koji se uzajamno i simultano dešava sa kretanjem kapitala u njegovom robnom i proizvodnom obliku. To se naročito vidi kada se uzme u obzir njegov skraćeni iracionalni oblik, $N-R-N'$, čiji je rezultat $N' = N + \Delta N$, tj. njegovo kretanje koje se odigrava isključivo u prometu i koje stoga obadva čina: 1) $N-R$ i 2) $R-N'$ može da objasni samo time da se zbog toga iz prometa izvlači više novca (N') nego što je za kupovinu R , u prvom činu, u promet bilo ubačeno (N). Polazeći od toga, onda se tvrdi kako društvene institucije izvan neposredne proizvodnje (banke odnosno država) „snabdijevaju“ privredu novcem, tj. stavljaju ovo na raspolaganje veću ili manju količinu prometnih i platežnih sredstava i to ne samo u svrhu stvaranja njihovih alternativnih oblika, nego i u svrhu ostvarenja kružnog kretanja novčanog kapitala, kao jedinog i isključivog oblika kretanja kapitala. Odatle onda potiču iluzije o emisiji novca i iluzorni karakter monetarnog sistema, koji je baš zbog toga samo izraz iracionalnog oblika kretanja kapitala $N-R-N'$, oblika koji se obavlja u prometu. U sklopu takvog teoretskog okvira, bankarski sistem u svijesti ljudi se pojavljuje kao stva-

ralac novca, a ne kao posrednik koji emisijom novčanih znakova pomaže cirkulaciji komercijalnih potraživanja, koja na drugoj strani moraju da imaju nečiju obavezu plaćanja, potraživanja koja se putem konverzije jednog njihovog dijela pretvaraju u neki novi, novčaničniji i monetarniji oblik. Iracionalnost oblika N-R-N' doводи do iluzornog karaktera i uloge banaka kao stvaraoca kredita među proizvođačima vrijednosti, a posebno do iluzornog karaktera centralne banke kao faktora stvaranja novca, a ne kao emitenta novčanih znakova opšte prihvatljivosti, koji treba da budu funkcija i refleksija stvaranja vrijednosti u procesu društvene proizvodnje.

Zbog toga, uvažavajući štetnost posljedica koje potiču od ovih iluzija i polazeći od teorija radne vrijednosti, odnosno od shvatanja da se novac stvara u procesu društvene proizvodnje, a da bankarski i, s njim u vezi, monetarni sistem, treba samo da osiguraju stvaranje cirkulacionih uslova potpune realizacije društvenog proizvoda, sistem emisije novca u uslovima ekonomije udruženog rada treba da se bazira na slijedećim osnovnim postavkama:

1. Novac kao sastavni dio procesa stvaranja vrijednosti nastaje u procesu proizvodnje i prometa robe, a u funkciji prometnog i platežnog sredstva emituje se na osnovu robno-novčanih transakcija, koje kao suma cijena i određuju njegovu potrebnu količinu, a ne kao osamostaljena funkcija banaka i centralne banke, odnosno nekih drugih faktora odlučivanja izvan procesa proizvodnje vrijednosti.

2. Osnovni tok emisije novca predstavlja monetizacija komercijalnih potraživanja osnovnih organizacija udruženog rada, kao komercijalnog novca osnovnih subjekata robne proizvodnje samoupravnog socijalističkog privrednog sistema, koja se vrši tako što ovi, na osnovu takvih potraživanja, mogu da izdaju svoje naloge za plaćanja koji kao takvi cirkuliraju, te kao obračunski novac udruženog rada uspješno zamjenjuju valutarni novac u funkciji prometnog i platežnog sredstva.

3. Svojevrsnim eskontom, odnosno monetizacijom precizno utvrđenih oblika potraživanja ekonomskih subjekata socijalističke robne proizvodnje, centralna banka omogućuje stalan i usklađen porast količine novca u opticaju.

Tek ostvarivanjem takvih premisa emisije novca ističe se osnovno obilježje novčanog fenomena kao društveno-ekonomskog odnosa, tj. kao izraza stvaranja i raspodjele vrijednosti na principima samoupravne socijalističke robne proizvodnje. Istovremeno, prihvatanje takvih premisa ima i snažne implikacije na organizaciju i funkcionisanje bankarskog sistema udruženog rada i na pravac daljnje transformacije „transformisanog” poslovnog bankarstva, koje i dalje „kreira“ i uz visoku cijenu prodaje staru, dobro poznatu robu — depozitni novac, kao snažno sredstvo zarobljavanja ekonomskih subjekata u neraskidive dužničko-povjerilačke odnose kapitalističkog tipa.

Prof dr. ASIM STRANJAK

BASIC PREMISES OF THE SELF-MANAGING MONEY ISSUE

Summary

In the contemporary conditions of the commodity production, which in the monetary sense means in the conditions of the existence of deposit money, the question of management of the banking money issue is the crucial point. Having in mind the foregoing, the question who and how effects the control of the volume, manner and channels of the issue is not only of technical nature, but primarily economic one since the modern money is economic phenomenon at the first place.

Depending on the fact who in the given society holds the control over money issue, there are three different types of issue in the development of the bank forms of money so far. They differ from each other both by their different theoretical basis and by their different institutional characteristics. Based on their basic features, these models might be called: „Bankocratic model“ „Statehood model“ and „Self-management model“ (all these names are of course given arbitrarily). Two former types are already well established in the practise of the countries having different and various socio-economic systems, while the third one is still in the stage of formation, making the constituent part of the overall modern efforts for the construction of the socialist self-management socio-economic system.

From the theoretical standpoint, the self-management model of money issue resulted from the Marxist critique of the statehood, essentially etatistic and of bankingcratic, essentially market — liberal concept of the money formation and issue. In fact, the critique stemmed from the critique of the etatistic and bourgeois concept of the utilisation and disposition of the accumulation in the society.

The basic premise of the critique is that each model of money issue, regardless to the similarities of the individual organisational forms and solutions, has to match to corresponding system of the property over means of production and to system of production relations. Consequently, these models of money issue cannot be just copied in the construction of the monetary, i. e. banking system in the countries having different social-economic systems. Shortly speaking, for the etatistic system, the most suitable form is statehood model of money issue, for the private-capitalistic system, the most suitable form of the money issue is bankingcratic model, and for the self-management socialist system of production relations, the most suitable form of money issue is self-management model.

Based on the standpoint that the money is generated in the process of the social production and that the banking, and consequently, monetary system should ensure the conditions for the circulation of the relevant realisation of the social products, the money issue system in the economy based on the association of labour and assets should be established on the following premises:

1. the money, as the integral part of the value formation, is generated in the process of production and trading of goods, and it is issued in the form of the means for payment and turnover on the basis of the commodity — money transactions which, as the sum of the prices, determine its necessary quantity, and it does not exist as the independent function of the banks and the Central bank, or some other decision-making factors outside of the value production process;

2. The basic flow of money issue is represented by monetization of the commercial assets of the basic organisations of the associated labour, by monetization of in fact, the commercial money of the basic subjects of the commodity and goods production of the self-management socialist economic system. The monetization is performed actually by enabling them to issue their payment orders on the basis of such assets. These orders circulate, and as the form of calculation money of associated labour successfully substitute the currency form of money in the function of means for turnover and payment.

3. The central bank, by specific discount, i. e. monetization of the precisely defined forms of claims of the economic subjects of the socialist commodity and goods production, enables the continuous and harmonized growth of quantity of money in circulation.

Only by realisation of such premises of the money issue, the basic feature of money phenomenon as social-economic relation, i. e. as the reflection of the value generation and distribution on the principles of self-management socialist goods production, is pointed out. At the same time, the acceptance of such premises has strong implications on the organisation and functioning of the banking system of associated labour and to the direction of the further transformation of the „transformed“ business banking system, which continues further to „create“, and, together with high price, to sell the old, well-known goods — deposit money which is strong means for the enslaving of the economic subjects and putting them into unbreakable creditor-debtor relations of the capitalistic type.

Проф. д-р АСИМ СТРАНЯК

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ САМОУПРАВЛЯЮЩЕЙ СИСТЕМЫ ЭМИССИИ ДЕНЕГ

Резюме

В условиях современного товарного производства, что в денежном смысле значить в условиях существования кредитных денег, овладение их эмиссией является как вопрос овладения эмиссией банковых денег. Учитывая это, вопрос кто и как ведет контроль над объемом, способом и каналам этой эмиссии не является техническим, а экономическим вопро-

сом, так как и современные деньги являются преимущественно экономическим феноменом.

В зависимости от того какие силы в данном обществе держать контроль над эмиссией указанных денег, в предшествующем развитии банковых денег ясно выделяются три разные модели эмиссии, которые между собой отличаются, как по своему теоретическом фонду, так и по их разным институциональным особенностям. Исходя из их основных характеристик, указанные модели можно было условно назвать банкократические, государственно-созидательные и самоуправляющие. Из этих трех моделей, первые два уже давно подтверждены в практике стран с разными общественно-экономическими системами, а третий находится только в фазе создания, в качестве составной части борьбы за строительство социалистической самоуправляющей общественно-экономической системы.

С теоретической точки зрения самоуправляющий модель эмиссии денег является результатом марксистической критики государственно-созидательного, в основе этатистического и банкократического, в основе рыночно-либерального концепта создания и эмиссии денег, которая опять основывается на критике этатистического и гражданского концепта пользования и расположения аккумуляцией в обществе.

Исходная предпосылка такой критики это то, что каждый модель эмиссии денег, не смотря на похожие особенности его отдельных организационных видов и решений, должен соответствовать данной системе собственности над производственными средствами и системе владающих производственных соотношений, и по этому их нельзя при создании денежных или банковых систем в отдельных странах с разными общественно-экономическими решениями просто копировать. Коротко говоря, этатистической системе собственности соответствует государственно-созидательный модель эмиссии денег, частно-капиталистическому банкократический, а самоуправляющей социалистической системе производственных соотношений, построенной на системе общественной собственности над производственными средствами, самоуправляющий модель эмиссии денег.

Исходя из понимания что деньги создаются в процессе общественного производства, а что банковая, и в связи с этим денежная система, должны обеспечить создание циркуляционных условий реализации общественного производства, система эмиссии денег в условиях экономики объединенного труда должна основываться на следующих основных предпосылках:

1. деньги, в качестве составной части создания стоимости образуются в процессе производства и товарооборота, а в функции товарооборотного и платежного средства выпускаются на основе товаро-денежных согласованных решений, которые, как сумма цен и определяют его необходимое количество, а не как самостоятельная функция банка и центрального банка, т.е. каких-то других фактор решения вне процесса производства стоимости;

2. основное развитие эмиссии денег представляет монетизацию коммерческих спросов основных организаций объединенного труда, в качестве коммерческих денег основных субъектов товаро-производства

самоуправляющей социалистической хозяйственной системы, которая осуществляется так, что эти организации, на основании таких спросов могут выдать свои требования для платежа, которые циркулируют, и в качестве расчетных денег объединенного труда успешно заменяют валютные деньги в функции товарооборотного и платежного средства;

3. Своеобразным учетом, т.е. монетизацией уточненных видов спросов экономических субъектов социалистического товаропроизводства, центральный банк обеспечивает постоянный согласованный рост денежного обращения.

Только при осуществлении таких предпосылок эмиссии денег, выделяются основные черты денежного феномена в качестве общественно-экономического соотношения, т.е. выражения создания и распределения стоимости на принципах самоуправляющего социалистического товаропроизводства. Одновременно, принятие таких предпосылок имеет сильные импликации на организацию и функционирование банковской системы объединенного труда и на направление дальнейшей трансформации „трансформированного“ делового банковского дела, которое и дальше „создает“ и при высокой цене продает старый, хорошо известный товар — депозитные деньги, в качестве сильного средства охватывания в плен экономических субъектов в неразрывные должностно-доверенные соотношения капиталистического типа.